

МАСКУЛІННО-ФЕМІННІ ПЕРЕДУМОВИ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ ЖІНОК-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Н. О. Правдищець, м. Київ

Статтю присвячено вивченню маскулінно-фемінних передумов професіоналізації жінок-військовослужбовців. Виявлено, що більш успішними в набутті професійної ідентичності військовослужбовця є саме жінки, які мають андрогінно-фемінні схильності, при цьому військова професія не веде до актуалізації маскулінних рис у жінок. Також показано, що у вищих навчальних закладах у них формується андрогінно-маскулінна гендерна орієнтація, що може спричинити розвиток внутрішньоособистісного конфлікту в процесі входження у професію.

Ключові слова: маскулінність, фемінність, андрогінність, професійна ідентичність, гендер, гендерні ролі.

Статья посвящена изучению маскулинно-феминных предпосылок профессионализации женщин-военнослужащих. Выявлено, что более успешными в приобретении профессиональной идентичности военнослужащего являются именно женщины с андрогинно-феминными склонностями, при этом сама военная профессия не ведет к актуализации маскулинных качеств женщин. Также показано, что в высших учебных заведениях у женщин формируется андрогинно-маскулинная ориентация, что может стать причиной развития внутриличностного конфликта в процессе вхождения в профессию.

Ключевые слова: маскулинность, феминность, андрогинность, профессиональная идентичность, гендер, гендерные роли.

This article is dedicated to a research on the masculine – feminine premises of becoming in military profession by women. The article reveals that androgynous-feminine women are more successful in professional becoming in military. Also military profession does not cause to activate masculinity in women. It was revealed that women in military university have androgynous-masculine orientation which may cause the appearance of intrapersonal conflict during professional becoming.

Key words: masculinity, femininity, androgyny, professional identity, gender, gender roles.

Проблема. У лавах сучасної української армії з року в рік зростає чисельність військовослужбовців жінок. У зв'язку із зазначеною тенденцією як наслідком трансформаційних процесів набуває актуальності вивчення гендерних аспектів професіоналізації жінок у військовому середовищі. Дослідників цікавить насамперед вплив “чоловічої” професії військовослужбовця на Я-образ жінки, з одного боку, і гендерний фактор

як запорука ефективності професійної ідентифікації жінки у військовій професії, з другого. Проблему приходу жінки в армію вивчали, зокрема, М. О. Боровик, В. Г. Павлова, Н. Дубкач та ін. [1 – 3].

Мета дослідження: з'ясувати психологічні особливості професійної ідентичності жінок-військовослужбовців, розкрити гендерні аспекти їхньої Я-концепції.

Щоб вирішити поставлені завдання дослідження, ми підібрали методичний інструментарій, включивши до нього опитувальник статевих ролей Сандри Бем, анкетування, методику “Хто Я?”.

Вибірку склали 248 жінок-військовослужбовців віком від 25 до 55 років. Усі респондентки були громадянками України і служили в українському війську. Серед респонденток 70 % – заміжні, 14 % – незаміжні і 17 % – розлучені жінки. Вищу освіту мали 49 % опитаних жінок, незакінчену вищу – 7 %, середню спеціальну – 30 %, середню – 17 %. Половина жінок (51 %) мали одну дитину і більше, інші (49 %) були бездітні.

Окрему вибірку склали 38 курсанток вищих навчальних військових закладів віком від 18 до 20 років.

Проведене нами дослідження показало, що жінкам-військовослужбовцям, які вже перебувають на військовій службі, властиві прояви андрогінності з тенденцією до фемінності. За опитувальником статевих ролей С. Бем було отримано такі середні показники по групі: маскулінності – 1,21; фемінності – 1,41; IS – 0,45. Аналіз отриманих результатів виявив, що для групи респонденток жінок-військовослужбовців характерна андрогінність з тенденцією до фемінності (0,45). Крім того, 18,5 % досліджуваних мають від’ємні показники IS, що говорить про схильність до прояву маскулінних рис. У групі респонденток лише 36 досліджуваних (14,5 %) мають яскраво виражені фемінні риси особистості. Розгляньмо, які ж саме риси є найбільш привабливими для жінок-військовослужбовців. Серед 40 характеристик найбільшу кількість балів набрали такі риси, як ввічливість, доброта, тактовність, любов до дітей, дружелюбність, ніжність, щирість, правдивість, співчутливість, надійність, жіночність, вірність, добросовісність, готовність допомогти ближньому (від 5,5 до 6,1 бала), а найменшу кількість балів – неорганізованість, несумілість, агресивність, марносластво (пиха), любов до лестощів, інфантильність, потайливість, улесливість (від 2 до 3 балів). Як бачимо, жінки-військовослужбовці виконують андрогінні ролі, тенденційно схиляючись до фемінності, тобто поєднуючи в собі такі риси альтруїстичності, як доброта, любов до близьких і готовність до підтримки, співчутливість, вірність, жіночність, пригнічення агресивності, бажан-

ня будувати взаємовідносини з навколишнім світом на основі чесності, добросовісності та особистісної зрілості.

Відтак розглянемо результати дослідження групи курсанток за опитувальником статевих ролей С. Бем. Середні показники фемінності/маскулінності по групі виявилися такими: маскулінності – 1,47; фемінності – 1,49; IS – 0,04. Отже, респонденти цієї групи є андрогінними з тенденцією до маскулінності (0,04 бала). При цьому 52 % жінок мають яскраво виражену схильність до маскулінності і лише 2 % – до фемінності.

Відомо, що ті чи інші стевотипізовані ролі пов'язані з Я-концепцією особистості. Тож, досліджуючи гендерні особливості особистості жінки, що служить, ми поставили перед собою завдання розглянути і її Я-образи. Результати дослідження жінок, які обрали військову професію, видаються нам досить цікавими. Прикметно, що 48 % респонденток мають стевотипізовану Я-концепцію, інакше кажучи, виявляють у своїй поведінці суто фемінні риси. Такі результати певною мірою узгоджуються з вищенаведеними показниками. А ще було виявлено, що в цілому гендерній ідентичності не належить провідне місце в структурі Я-концепції жінок-військовослужбовців. Так, лише 32% самовизначень в описі структури Я-концепції є гендерно виокремленими. Як бачимо, результати відповідають висновкам попереднього дослідження, а саме: групі жінок-військовослужбовців властива андрогінність. А от соціально нейтральні висловлювання в описі Я-образу становлять відповідно 56 %.

Аналізуючи результати дослідження показників статевих ролей жінок-військовослужбовців і курсанток, можемо припустити, що професія військовика передбачає актуалізацію в них саме фемінних гендерних ролей. Імовірно, що причиною означеної тенденції є саме умови, в яких працюють жінки в армії (ідеться про можливе упереджене стереотипне ставлення до жінки як до військового-професіонала). Крім того, жінки, які служать, демонструють тенденцію до вияву нейтральних, соціально прийнятних рис особистості у власній поведінці і розглядають їх як важливі в побудові власного Я-образу. Звертаючись до попередніх результатів наших досліджень, а саме дослідження особливостей особистості жінки-військовослужбовця за допомогою методу особистісного диференціалу, хотіли б ще раз звернути увагу на високий ступінь задоволеності жінок власним Я-образом, тобто позитивне оцінювання себе як носія соціально прийнятних рис особистості.

Отже, як впливає з наведених вище результатів дослідження, жінки-військовослужбовці є андрогінними з тенденцією до фемінності, тоді як курсантки – андрогінними з тенденцією до маскулінності (рис. 1).

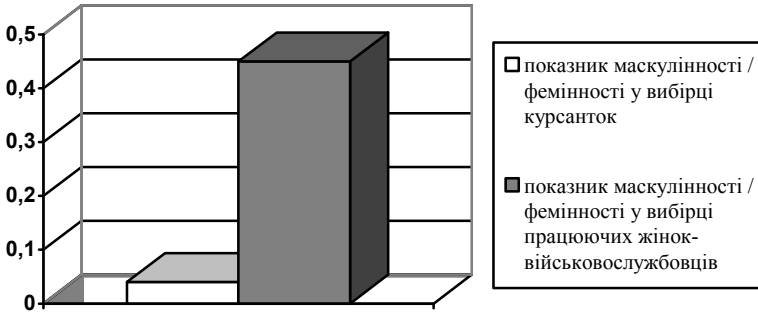

Рис. 1. Показники маскулінності/фемінності курсанток і працюючих жінок-військовослужбовців

А чи існує достовірна різниця між показниками маскулінності/фемінності досліджуваних груп респонденток? Остання могла б стати основою для висунення *припущення* про можливий внутрішньо-особистісний конфлікт, який переживає зазвичай жінка-військовослужбовець, вступаючи до лав армії. Проведений нами математичний аналіз підтвердив достовірність різниці показників маскулінності/фемінності у двох вибірках досліджуваних – працюючих курсанток і жінок ($p \leq 0,05$). Отже, у процесі проходження жінкою професійної ідентифікації вона може переживати внутрішньоособистісний конфлікт, зумовлений трансформаційними процесами гендерних ролей жінки.

Щоб підтвердити висунуте припущення, ми провели за спеціально розробленою нами анкетною додаткове опитування, поділивши відтак вибірку працюючих жінок на дві: 1) групу задоволених професією (60 %) і 2) групу незадоволених професією (40 %). Аналіз результатів дослідження гендерних ролей у цих групах показав, що серед задоволених професією жінок заміжніх – 56 %, незаміжніх – 19 %, розлучених – 23 %, мають дітей – 80 %. У другій підвибірці відповідно заміжніх – 68 %, незаміжніх – 20 %, розлучених – 11 %, мають дітей – 62 %. У першій підвибірці вищу освіту мають 40 %, незакінчену вищу – 9 %, середню спеціальну – 39 %, середню – 10 % опитаних жінок, у другій – 53 %, 4 %, 34 % і 6 %, відповідно.

Аналіз даних отриманих завдяки застосуванню методики С. Бем, дав змогу зробити певні висновки. Отже, жінкам, які задоволені професійною діяльністю (60 %), властива андрогінність із тенденцією до фемінності (0,6 бала). При цьому 17,5% жінок цієї під-

вибірки мають високий показник фемінності, а 11% виявляють тенденцію до маскулінності. Для групи жінок, які незадоволені власною професійною діяльністю (40 % від вибірки), характерна андрогінність (0,39 бала), проте з більш вираженою тенденцією до маскулінності. Крім того, серед жінок цієї підвибірки 30% мають яскраво виражену тенденцію до маскулінності, а 10 % – тенденцію до фемінності. Провівши порівняльний аналіз отриманих даних, ми виявили, що відмінність за показниками маскулінності/фемінності між розглянутими групами жінок (задоволених і незадоволених) є суттєвою ($p < 0,05$). Також було визначено, що жінки, задоволені власною професійною діяльністю, більш співчутливі, довірливі, честолюбні і марнославні порівняно із жінками, не задоволеними власною професією ($p < 0,05$). Це дає підстави говорити про підвищену підозріливість у жінок, які хотіли б змінити власну професійну діяльність, і про знижену потребу у визнанні власних досягнень.

Порівнюючи отримані для двох підвибірок дані, можемо припустити, що задоволеність професією військовослужбовця певною мірою визначається тими чи тими гендерними ролями. Зазвичай більш задоволені власною професією жінки, що мають більш яскраво виражену тенденцію до фемінності. Крім того, можемо припустити, що саме професія військовослужбовця підтримує та сприяє розвитку в жінці її фемінних особистісних рис.

Аби перевірити висунуте нами припущення про статевотипізовану поведінку жінок-військовослужбовців, ми проаналізували дані, отримані завдяки застосуванню методики “Хто Я?”. Отже, у підвибірці жінок, які задоволені власною професією, фемінні характеристики Я-образу згадуються у 8 % відповідей, тоді як маскулінні – у 5 %. Сімейні і міжособистісні ролі згадуються у 16 % відповідей, а от професійні – лише у 3 %. Нейтральні характеристики наводяться у 55 % відповідей. У підвибірці жінок, які хотіли б змінити професію, фемінні характеристики становлять в їхній Я-концепції 8 %, а маскулінні – 7 %; сімейні і міжособистісні характеристики – 15 %, професійні – 2 %; нейтральні характеристики Я-концепції – 58 %.

Існування достовірної різниці за показником маскулінності/фемінності між групами задоволених і не задоволених професією жінок стало підставою для припущення про значущість тендерного фактору в професійно-адаптаційному процесі та набутті професійної ідентичності жінками-військовослужбовцями. Для підтвердження цієї гіпотези було проведено кореляційний аналіз результатів дослідження за показниками задоволеності і незадоволеності професійною діяльністю та гендерними показниками. Було виявлено тісний кореляційний зв'язок між показниками гендерних ролей та ступенем задоволеності

від професійної діяльності ($p < 0,05$). Отже, висунуте припущення про значущість гендерних характеристик особистості для набуття професійної ідентичності жінками-військовослужбовцями цілком підтвердилося.

Відтак аналіз отриманих у ході дослідження даних було покладено в основу *моделі набуття професійної ідентичності жінками-військовослужбовцями* з гендерних аспектів особистості. Згідно із цією моделлю (рис. 2) в процесі навчання у військових закладах жінки перебувають в умовах конкуренції і підвищеної активності щодо засвоєння нових знань та навичок. Зауважимо, що пізнавальна активність вимагає навіть певної агресивності, коли йдеться про освоєння зовнішнього світу. Останнє є більшою мірою маскулінною, ніж феміною ознакою. У ході дослідження ми виявили, що курсантки більш орієнтовані на особисту свободу і владу, ніж працюючі задоволені роботою жінки ($p < 0,05$).

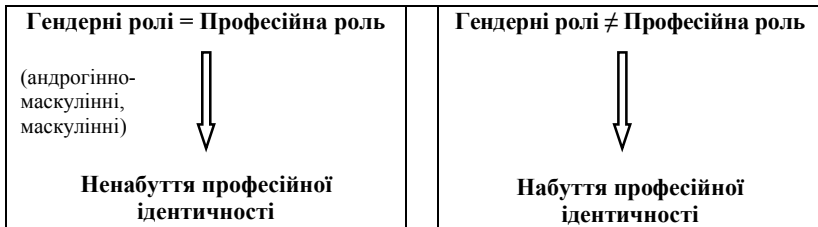

Рис. 2. Модель набуття професійної ідентичності жінками-військовослужбовцями

Вступаючи до лав військовослужбовців, жінка, якій властива андрогінність із тенденцією до маскулінності, стикається з феноменом так званої скляної стелі. Він зумовлений певними стереотипами щодо можливості жіночої служби в армії в цілому та її професіоналізму зокрема. Наявність такого упередження щодо служби жінки в армії призводить до формування відповідного соціально-психологічного макро- і мікроклімату в тій чи іншій військовій частині, що проявляється у формі поблажливого ставлення до жінки-військовослужбовця, зумовленого і фактором самої статі. Тому жінка з андрогінно-маскулінними тенденціями опиняється в соціально-психологічному середовищі, що вимагає від неї прояву протилежних гендерних ролей. Це призводить до виникнення певного внутрішньоособистісного гендерного конфлікту, що може розвиватися у двох напрямках: трансформації гендерної ролі на андрогінно-фемінну або збереження в андрогінно-маскулінній орієнтації.

На нашу думку, власне самоздатність жінки відокремлювати власні гендерні ролі від професійних дає їй можливість більш успішно

пройти процес набуття професійної ідентичності. У разі успішного проходження трансформаційних процесів жінка набуває належної професійної ідентичності і в подальшому проявляє високий ступінь задоволеності власною професійною діяльністю. Саме таку тенденцію ми й спостерігали в ході нашого дослідження. У протилежному випадку жінці не вдається трансформувати власні гендерні характеристики. Можлива причина цього – у нездатності відокремлювати гендерні ролі від професійних. Культивуючи андрогінність із тенденцією до маскулітності, жінка стикається з рядом труднощів у побудові власної кар'єри. Вона сподівається, що зможе проявити власну ініціативу і свободу в професійній діяльності, а натомість не дістає сподіваної підтримки цих тенденцій з боку керівництва. Усе це призводить до наростання невдоволеності професійною діяльністю та прагнення змінити місце роботи.

Висновки. Результати дослідження дають підстави говорити про те, що військова служба в цілому не є стимулом для розвитку маскулінних рис у жінок. Останнє, можливо, зумовлено більшою мірою саме функціонуванням певних соціальних стереотипів щодо професійної компетентності жінки в галузі військової служби (зіткнення жінки в армії з феноменом “скляної стелі”). Виявилось, що більш успішними в набутті професійної ідентичності військовослужбовця є ті жінки, котрим притаманні андрогінно-фемінні тенденції, тоді як деякі їхні колеги – жінки з андрогінно-маскулінними характеристиками – стикаються з певними ускладненнями щодо набуття професійної ідентичності і, як наслідок, прагнуть до зміни сфери професійної діяльності. Під час навчання у вищих навчальних закладах у жінок формується андрогінно-маскулінна гендерна орієнтація. Це може призводити до розвитку внутрішньоособистісного конфлікту, успішність подолання якого певною мірою залежить від здатності жінки диференціювати власні гендерні ролі та відокремлювати їх від професійних ролей військовослужбовця.

Література

1. *Боровик М. А.* Женщины в вооруженных силах стран-членов НАТО [Електронний ресурс] / М. А. Боровик, Л. В. Щемберко. – Режим доступу : www.inion.ru
2. *Дубкач Н.* Сильный бик “слабой стати” / Наталія Дубкач // Військо України. – 2007. – № 8. – С. 12–17.
3. *Павлова В. Г.* О роли женщин в армии [Електронний ресурс] / В. Павлова. – Режим доступу : www/mil.ru

© Правдивець Н. О.